

Liberalismi kansainvälisessä politiikassa: 1990-luvun näkymät

Paavo Väyrynen

Itäisen Euroopan sosialististen järjestelmien sortuminen on tulkittu markkinatalouden, kapitalistisen järjestelmän ja länsimaisen demokratian voitoksi. Sitä se onkin. Olisi kuitenkin väärin ajatella, että realsosialismin väistyminen avaisi ilman muuta tien kaikkien kansakuntien hyvinvointiin.

Neuvostoliiton johdolla toteutettu sosialismi oli kaiken kattava yhteiskunnallinen aate, jota pyrittiin toteuttamaan poliittisen totalitarismin ja komentotalouden keinoin. Demokratia ja markkinatalous ovat olleet sosialismin vaihtoehto vain keinojen osalta. Ne eivät ole sinänsä vastaus tai ratkaisu kansakuntien ja koko ihmiskunnan poittaviin ongelmiin.

Liberalismi kuuluu niihin yhteiskunnallisiin aatteisiin, joille demokratia ja markkinatalous ovat kaiken muun ajattelun ja toiminnan perusta. Ehdoton pitäytyminen kansanvaltaisiin menettelytapoihin on erottanut liberaalit paitsi totalitaarisesta sosialismista myös oikeiston totalitaarisista virtauksista. Usko taloudelliseen liberalismiin, aitoon markkinatalouteen, on elähdyttänyt liberaaleja kautta aikojen.

On luonnollista, että liberaalit ovat iloinneet sosialismin tappiosta. Mutta yhtä lailla tyytyväisiä ovat olleet lähes kaikki läntisten maiden poliittiset voimat, sillä nekin kannattavat demokratiaa ja markkinataloutta. Eniten ovat riemuinneet eri maiden konservatiiviset voimat, jotka tulkitsevat oman aatteensa nyt voittaneen.

Demokratia ja markkinatalous eivät kuitenkaan kelpaa yhteiskunnalliseksi aatteeksi; ne ovat vain välineitä aatteiden toteuttamisessa. Aatteen on vastattava kolmeen syvemmälle menevään kysymykseen:

- millaisten arvojen pohjalta yhteiskuntaa tulisi kehittää,
- millaista yhteiskunnallista kehitystä, mitä tavoitteita, demokratian puitteissa olisi pyrittävä edistämään ja
- mihin suuntaan ja miten (markkina)talouden kehitystä olisi pyrittävä ohjaamaan.

Eri maiden liberaalit antavat näihin kysymyksiin erilaisia vastauksia. On niitäkin liberaalisia poliitikkoja ja puolueita, jotka ovat lähellä kuvattua konservatiivista tulkintaa. Mutta yleen-

sä eri maiden liberaaleilla on selkeää aatteellista profiilia.

Omalta osaltani kiteyttäisin liberaalisten puolueiden aatteelliset yhtäläisyydet sanomalla, että niitä yhdistää humanismin henki. Liberalismi on ihmiskeskeinen aatesuuntaus, joka näkee ihmisten erilaisuuden rikkautena ja inhimillisen kulttuurin käyttövoimana. Perinteiset liberaalipuolueet ovat yleensä olleet henkistä työtä tekevien ja pienyrityksien muodostamia poliittisia liikkeitä. Niiden toiminta demokratian toteuttamiseksi on perustunut yksilön arvoon ja hänen oikeuksiinsa. Nämä lähtökohdat ovat olleet perustana myös liberaalien tasa-arvon pyrkimykselle, sosiaaliliberalismille. Taloudellinen liberalismi, aito markkinatalous, on vastannut kannattajakunnan ihanteita ja sen aineellisia etuja. Maaseudulla humanismi on kanavoitunut pohjoismaisiin keskustaliikkeisiin. Suomen Keskustan ihmisyyssate on versonnut nuorsuomalaisesta aateperinnöstä.

Mutta mitä on liberalismi kansainvälisessä politiikassa nyt ja tulevaisuudessa?

Vaikka sosialismi on menettänyt jalansijansa itäisessä Euroopassa, on maailmassa vielä monia maita, joiden poliittinen järjestelmä ei perustu ihmisyksilön vapauteen ilmaista mielenä ja vaikuttaa kansanvaltaisella tavalla yhteiskunnan kehitykseen.

Vaikka sosialismi on väistynyt tai väistymässä itäisen Euroopan maista, ei tilalle suinkaan ilman muuta kohoakaan demokraattinen järjestys. Venäjällä ja useimmissa muissa Neuvostoliiton tasavalloissa ei ole koskaan ollut demokratiaa. Neuvostoyhteiskunnassa ei ole ollut sellaisia kansalaisten omatoimisuuteen perustuvia, ruohonjuuritasolta nousevia yhteisöllisiä rakenteita (paikallis- ja aluehallinto, ammattiyhdistysliike ja muut etujärjestöt, kirkko, lehdistö ja puolueet), jotka ovat nykyaikaisen kansalaisyhteiskunnan perusta.

Näissä oloissa demokratian synnyttäminen on vaikea prosessi. Valtiollisten rakenteiden muuttaminen demokratian periaatteiden mukaiseksi ei vielä välttämättä tarkoita sitä, että järjestelmä toimisi kansanvaltaisesti. Demokratia on viime kädessä kansan ja sen valitsemien johtajien tapa ajatella ja toimia. Kestää kauan en-

nenkuin Venäjällä ja muissa entisen Neuvostoliiton osissa on vallalla toimiva demokratia. Tämä on länsimaissa ymmärrettävä ja otettava huomioon

Tässä on yksi liberalismiin kansainvälisistä tehtävistä 1990-luvulla: demokratisoitumista itäisen Euroopan alueella on tuettava ja demokraattisia arvoja on edistettävä kaikkialla maailmassa. Tässä työssä tarvitaan realismia: moniin kulttuureihin länsimainen demokratia on hyvin vaikeasti, jos ollenkaan, sovellettavissa; monissa yhteiskunnissa demokratian juurtuminen on hidas prosessi.

Itäisen Euroopan murros on tuonut esiin mitavia ihmisoikeuksiin ja vähemmistöjen asemaan liittyviä ongelmia. Totalitarismin kaudella kansallisuustunteet tukahdutettiin ja kansallisuuksien välisistä ristiriidoista vaiettiin. Nyt vastakohtaisuudet ovat purkautuneet esiin hyvin voimakkaina. Jugoslaviassa on ajauduttu sisällissotaan. Tässä on liberalismille toinen tärkeä kansainvälinen tehtävä: ponnistuksia ihmisoikeuksien ja vähemmistöjen oikeuksien turvaamiseksi on tehostettava.

Liberalismilla on tärkeitä kansainvälisiä tehtäviä myös markkinatalouden edistämiseksi. Euroopan entisissä sosialistisissa maissa ja monissa kehitysmaissa on meneillään kehitys kohti markkinataloutta. Tätä liberaalienkin on tuettava.

Tässäkin on varoituksen sana paikallaan. Säännelystä suunnittelutaloudesta ei voida yhtäkkiä siirtyä markkinatalouteen. Jos tätä yritetään, syntyy kaaos ja maan taloudellinen tilanne huononee entisestään. Tällöin on poliittinen demokratiakin uhattuna. Tässä on vakava älyllinen haaste talousasiantuntijoille ja muille yhteiskuntatieteilijöille: kuinka voidaan ilman kohtuuttomia vaikeuksia siirtyä komentotaloudesta markkinatalouteen; millainen on entisiin sosialistisiin maihin soveltuva markkinatalouden malli. Joka tapauksessa tähän muutokseen tarvitaan pitkä aika.

Kansainvälisessä taloudessa näyttää liberalismiin valtaavan alaa. Eri puolilla maailmaa on meneillään alueellisia integraatioprosesseja. Maailmanlaajuiset ponnistukset kaupan esteiden vähentämiseksi etenevät.

On kuitenkin kysyttävä, onko tämä kehitys liberalismiin perimmäisten ihanteiden mukaista. Eikö meneillään ole pikemminkin vapaan markkinatalouden laajeneminen tavalla, jonka seurauksia ihmiselle ja luonnolle ei ole loppuun saakka harkittu? Vai onko niitä harkittu ollenkaan? Alueellisen integraation mahtavimpana

liikkeellepanevana voimana on globaali talous- ja teknologiakilpailu maailman kolmen valtakunnan — Euroopan (Saksan), Japanin ja Yhdysvaltain — välillä. Tässä kilpailussa muut näkökohdat saavat väistyä. GATT:in piirissä toteutuva maailmanlaajuinen integraatio tähtää hyväksyttävään ja myös kehitysmaita hyödyttävään päämäärään, mutta näitäkin neuvotteluja käydään suurten talousmahtien ehdoilla. Ja kaiken kaikkiaan on kysymys kehityksestä, jossa ihmiskunta toimii yhä voimakkaammin luonnon lakien vastaisesti: kasvava tuotanto ja kulutus kaikkialla maailmassa johtaa väistämättä luonnonvarojen ehtymiseen ja luonnon vakavaan vaurioitumiseen.

Tästä liberaaleille avautuu todella tärkeä kansainvälinen tehtävä. Alueellisessa integraatiossa — erityisesti täällä Euroopassa — on pyrittävä suuntaamaan kehitystä siten, että lopputulos olisi kaikkien kansojen ja maanosamme kokonaisuuden kannalta mahdollisimman hyvä ja oikeudenmukainen. On huolehdittava siitä, että koko maailmassa saadaan aikaan luonnontaloudellisesti kestävä kehitys, joka johtaa maailmanlaajuisten kehityserojen tasoittumiseen. Liberaalit ovat omissa maissaan pyrkineet kehittämään markkinataloutta siten, että se lisäisi yksilön vapautta, ihmisten keskinäistä tasa-arvoisuutta ja kaikinpuolista hyvinvointia. Nyt näitä tavoitteita on toteutettava myös kansainvälisesti.

Nykyään puhutaan paljon uudesta kansainvälisestä järjestyksestä. Tällä käsitteellä kuvataan tavallisesti muuttuneita kansainvälisiä voima- ja valtasuhteita, joihin kaikkien on sopeuduttava. Tämän käsitteen rinnalle tarvitaan arkkitehtuurin käsite: sekä Eurooppaan että koko maailmaan on luotava uuteen maailmanjärjestykseen nojautuva uusi arkkitehtuuri. Meidän on yhdessä luotava sellaiset kanssakäymisen ja yhteistyön rakenteet, joiden avulla voidaan edistää suotuisaa kehitystä sekä omassa maanosassamme että maailmanlaajuisesti.

Maailmanlaajuisen arkkitehtuurin edellytyksenä on se, että ihmiskunta pystyy yhdessä suunnittelevaan omaa tulevaisuuttaan ja päättämään siitä. Tarvitaan poliittisen päätöksenteon uusi taso, ihmiskuntapolitiikka. Saksan Liittotasavallan entinen ulkoministeri Hans-Dietrich Genscher on ilmaissut tämän asian sanomalla, että ulkopoliitikasta on muodostumassa maailman sisäpolitiikka (Weltinnenpolitik). Uuden maailmanarkkitehtuurin tulee nojautua uuteen maailmanjärjestykseen. Sen tulee luoda puitteet, joissa kansakunnat voivat keskinäi-

sellä yhteistyöllä ratkaista maailmanlaajuiset turvallisuus-, kehitys- ja ympäristöongelmat. Vastuu ja velvollisuudet on jaettava sen mukaan, mikä on kunkin kansakunnan vaikutusvalta ja kantokyky.

Myös Euroopan arkkitehtuuria kehitettäessä tarvitaan kokonaisnäkemys. Tavoitteena tulee olla maanosamme syntyneen taloudellisen ja sosiaalisen kuilun tehokas kaventaminen. Uuden arkkitehtuurin tulee vastata jokaisen eurooppalaisen kansakunnan tarpeisiin. Turvallisuuden rakenteissa on oma paikkansa sekä ETYK:llä, NATO:lla, WEU:lla että EY:llä. Taloudellisessa yhteistyössä tarvitaan EY:n ympärille kehittyvän yhteistyön lisäksi myös koko Euroopan kattavia monenkeskisiä yhteistyömuotoja, joiden avulla uusien demokratioiden taloudellista ja sosiaalista kehitystä voidaan vauhdittaa.

Maanosamme tulevaisuuteen ja Euroopan kansojen elinehtoihin vaikuttaa voimakkaimmin Euroopan Yhteisön tuleva kehitys: se vaikuttaa ratkaisevalla tavalla jäsenmaidensa kehitykseen, mutta sillä on oleellinen merkitys myös muiden Euroopan maiden kehitykselle.

EY on mittava haaste sen jäsenmaiden liberaalisille voimille: kuinka voidaan toteuttaa liberalismin arvoja, ihanteita ja tavoitteita Yhteisön ja samalla oman maan kehityksessä. Miten turvata yksilön arvo ja hänen oikeutensa? Kuinka lisätä ihmisten vaikutusmahdollisuuksia heitä itseään koskevassa päätöksenteossa? Miten voidaan edistää sosiaalista oikeudenmukaisuutta? Kuinka voidaan sovittaa toisiinsa yhtäältä tuotannon ja kulutuksen kasvutavoitteet ja toisaalta pyrkimys puhtaaseen elinympäristöön? Muun muassa näihin kysymyksiin olisi EY:n jäsenmaiden liberaalien kyettävä vastamaan. EY:n nykyinen kehityssuunta näyttää olevan monin tavoin ristiriidassa liberalismin arvojen ja tavoitteiden kanssa.

Sekä ihmiskuntapolitiikassa että oman maanosamme kehittämisessä on viime kädessä ky-

symys siitä, että ihmiskunnan ja ensi sijassa meidän teollistuneiden maiden ihmisten on omaksuttava uudet arvot ja uusi elämäntapa. Meidän on kyettävä siirtymään materialistisesta tavarakulttuuristamme kohti yhteiskuntaa, jossa henkiset arvot, ihmisen kypsä luontosuhde ja pyrkimys hyviin ihmissuhteisiin ovat hallitsevassa asemassa. Humanistisena aatesuuntauksena liberalismi voi olla tässä kehityksessä tien näyttäjänä.

x x x

Liberalismilla on mielestäni tärkeitä tehtäviä 1990-luvulla. Niiden täyttämiseksi liberaalien voimien olisi vahvistuttava kaikissa niissä yhteiskunnissa, joissa tälle aatesuunnalle tarvittava kasvualusta on olemassa. Liberaalien puolueiden ja Liberaalisen internationaalin tehtävänä on tukea niille sopivalla tavalla liberaalien puolueiden perustamista ja niiden toimintaa. Tässä työssä tulee olla avara mieli. Liberalismia ei tule ymmärtää vain perinteisten liberaalipuolueiden yksinoikeudeksi. Eri oloissa on syntynyt ja syntyy erilaisia liberaalisia voimia. Tuen ansaitsevat kaikki ne liberaaleiksi itsensä katsovat ryhmittymät, jotka kannattavat demokratiaa ja markkinataloutta ja jotka pyrkivät kehittämään yhteiskuntaa humanismin hengessä. Eikä tässä ole syytä pitäytyä vain liberalismin käsitteeseen. Monissa maissa liberaalit kutsuvat itseään mieluummin edistyksellisiksi, radikaaleiksi tai keskustalaisiksi. Nimiä ja käsitteitä oleellisempaa on se, millainen on kunkin puolueen aate ja sen politiikka.

Humanistinen liberalismi elää etsikkoaikaansa. Yhteiskunnallisen keskustelun suuntautuminen elämän ja politiikan arvoihin ja tavoitteisiin voi luoda olosuhteet, joissa liberalismista tulee jälleen johtava yhteiskunnallinen aatesuuntaus. Tähän tilaisuuteen on tartuttava.